

COMUNA TÂRNOVA

Denumiri

Comuna **Târnova** și satele care o compun: Agrișul Mare, Arăneag, Chier, Drauți, Dud și Târnova au purtat de-alungul timpului mai multe denumiri (Alexandru Roz, Geza Kovach, 1997):

Agrișul Mare: Egreg (1214), Almasegres, Alsoegregh, Felsegregh, Alegregh, Fejeeregregh, Egregh, Castrum Egreh (1406-1409), Agriș, Agrișul Mare (1968). Localitatea a primit numele după vinul acru, obținut de pe solurile calcaroase, în limba maghiară numele egres, agres, având semnificația de strugure necopt, aguridă. Agrișul (*Ribes grossularia* L.) este un arbust, cu fructe acrișoare, numite și razachie, care crește pe stâncării, dar este și cultivat prin grădini.

Alte așezări pe teritoriul satului, azi dispărute, au fost: *Almaș* (la 4-5 km nord de Agrișul Mare), atestat documentar în 1334, prin actele de strângere a dijmelor papale și care a dispărut inexplicabil după 1835. O altă localitate, menționată pe acest teritoriu în 1406-1407 este *Fgehereghaz* (*Casa Albă*), nume care se referă la piatra și cuptoarele de var din zonă.

Arăneag: *Aranyagh* (1390), *Also-Felsew-Medves-Zekes Aranyag* (1464), *Arany Agh* (1746), *Aranyag* (1806), *Szekeraranjyag* (1913). După legendă, numele satului, este rezultatul unui proces gramatical de compunere. Astfel primul locuitor, numit Neagu, întâlnit de autorități tocmai ara ogorul, de unde denumirea Ară Neagu (Arăneag). O altă legendă, prezintă numele localității, format din cuvintele maghiare arany ag, adică creanga de aur, inspirat din fostele mine din hotarul satului.

Chier: *Kurtaker* (1561), *Kurvacher* (1720), *Curtacheriu* (1920).

Drauț: Doruzlofalva: (1406), Draucz, Drautz (1746), Doroszlofalva (1913), Drauț (1918).

Dud: Villa Dud (1169), Magyardud (1387), Szekes, Agyagos, Also-Dud, Felső-Dud (1561), Dud (1913).

Târnova: Thernova (1406-1409), Ternova, Thornova, Alsothernova (1490), Tornova (1913). Alte așezări pe teritoriul satului (azi dispărute), au fost: Chura (în vatra satului), în posesia templierilor (1365,1367,1445), dispărut după 1668 și Hirtyk Pusztă, sălaș în hotarul comunei, cu 52 locuitori, dispărut după 1913.

Repere geografice

Comuna este situată în Țara Zărandului, la 65 km de Arad, 13 km de Ineu și 6 km de Pâncota. Suprafața totală este de 207,44 km pătrați, cu un relief variat de deal și câmpie, străbătut de pâraurile: Valea Mare, Valea Almașului, Valea Drauțului (Vălcuța) râul Cigher și alte văi mai mici, sezoniere. În componența comunei, stabilită în 1968, intră satele: Târnova (reședința), Agrișul Mare, Arăneag, Chier, Drauț și Dud. Față de reședința comunei, cel mai apropiat sat (Chier), este la 3 km, iar cel mai îndepărtat (Drauț), este la 8 km. Din punct de vedere fizico-geografic, teritoriul se află pe latura nord-vestică a culmii Munților Zărandului, la contactul acestora cu piemontul Târnova-Dud. Configurația terenului, la o altitudine cuprinsă între 200 și 700 m, este în mod frecvent ondulată, alteori plană, relieful caracterizându-se prin forme orografice bine conturate, care au apărut în urma unor lente dar îndelungate fenomene de eroziune. Prezența calcarului în apropierea localității Agrișul Mare, a determinat formarea, pe Valea Mălăiște, a unor interesante formațiuni de eroziune, cunoscute sub numele de Cheile de Piatră – La Trocuri. Dealurile, desfășurate în partea de sud sunt de înălțimi și denivelări reduse, mai reprezentativ fiind vârful Highiș (798 m). De la acestea, spre nord suprafața comunei se desfășoară într-un piemont, ca o prispă marginală a masivului Highiș modelată în variate formațiuni de marne, argile, gresii, nisipuri și pietrișuri, conglomerate și porfire. Acesta continuă spre vest sub forma unui șes întins, lipsit de denivelări, până la Câmpia Cigherului, de unde, apoi spre apus, intră în Vasta Câmpie de Vest

a României. Tipul de sol predominant este brun luvic, bine drenat și structurat, cu o textură lutoasă.

Depresiunea are un climat blând, ușor montan, specific dealurilor mijlocii și înalte din vestul țării, dezvoltând temperaturi medii de 10,6 grade Celsius (lunile de vară, 20,7 grade Celsius, iar cele de iarnă, 1,1 grade Celsius) și precipitații anuale de peste 600 mm. Luna cea mai ploioasă este iunie, iar cea mai secetoasă, februarie. Caracterile climatice, încadrate în provincia c.f.b.x., dau posibilitatea concluzionării, că acest teritoriu, apropiat de câmpie, se caracterizează prin ierni moderate și veri călduroase, temperaturile de peste 25 grade Celsius fiind frecvente anual timp de aproximativ 100 de zile. Condițiile pedoclimatice și geomorfologice au determinat realizarea unei mari diversități al covorului vegetal, proces la care a contribuit și factorul antropic. Întreaga zonă colinară este acoperită cu păduri, pajiști și culturi. Văile sunt mărginite de arinișuri și sălcete, iar etajele piemontane cu asociații vegetale lemnoase (păduri) și pajiști. Domină pădurile în amestec de cvercinee alcătuite din gorun, cer, gârniță și carpen, salcâm, jugastru, cireș. În zona Căsoaia, ca de altfel, în întreg perimetrul Munților Zărand, cel mai reprezentativ gen al arbuștilor este murul (genul *Rubus*), cu 45 specii și 15 hibrizi, identificați de botanistul clujean Erasmus Nyarady (1882-1966), mulți dintre taxoni fiind descriși ca specifici acestei regiuni.

Începând din 1985, la Căsoaia, timp de câțiva ani, sub conducerea ing. Zeno Oarcea, au fost introduse pe o suprafață de 5 ha, pe lângă cele 33 specii arbustive autohtone existente, 73 taxoni obținuți din colecții dendrologice consacrate, ridicând calitativ sortimentarea parcului de sculptură monumentală de pe Dealul Dubilor. Marea diversitate a biotopurilor și a cenozelor vegetale a favorizat existența unei faune bogate. În zonă au fost identificate numeroase specii de insecte, reptile și păsări, fiind însă redus numărul de mamifere, dintre care amintim: căpriorul, mistrețul, cerbul, iepurele, vulpea, pisica sălbatică, ariciul și altele

Scurt istoric al localităților

Vestigiile arheologice descoperite în satele din zonă, dovedesc locuirea multimilenară a teritoriului. Cele mai vechi urme ale prezenței umane în munceii Zărandului, au fost descoperite la Dud și atribuite culturii Vinca-Turdaș din neoliticul inferior și mijlociu. Tot acolo a fost descoperită, prin vestigii aflate chiar la suprafața solului: fragmente din ceramică de uz comun de culoare cărămizie sau negricioasă), încadrate în faza a II-a a culturii Coțofeni, o așezare din Epoca bronzului. La 18 iulie 1880, în hotarul localității Agrișul Mare, pe Valea Almașului, a fost descoperit într-un vas din lut, un tezaur compus din 132 monede geto-dace din argint, imitații după tetradrahmele lui Filip al II-lea. Datele oferite duc la concluzia, că în apropiere funcționa unul din cele 3-4 ateliere descoperite pe teritoriul Transilvaniei care au emis în mod constant monede. Nu mai puțin interesante sunt cercetările de la Agrișul Mare din 1974 și 1998, fiind descoperite așezări dacice din secolele I-IV. Destul de numeroase sunt în zonă și vestigiile de epocă romană, fapt care dovedește că întreg piemontul nord-vestic al Munților Zărandului, a fost intens locuit de daci, inclusiv în perioada romană.

În localitatea **Agrișu Mare**, "*Pe coastă*" au fost efectuate cercetări arheologice de către Eugen Pădurean în anul 1974 și de către Alexandru Berzovan și Eugen Pădurean în 2011. Punctul se află în partea de nord-vest a Munților Zărandului, la contactul acestora cu zona depresionară a Câmpiei Cigherului, fiind localizat pe dealul Mălăiște, în imediata apropiere a pârâului Valea Mare, curs de apă permanent. În acest loc a fost identificată o așezare dacică din sec. II-I î. H. Cu ocazia unei periegeze efectuată în anul 1974 au fost recuperate fragmente de vase ceramice dacice, inclusiv un picior de fructieră. Punctul poate fi pus în legătură cu cele de la Agrișul Mare 2 și 3, situate în imediata apropiere. Ele pot reprezenta una și aceeași așezare fiind la o distanță de circa 150-200 metri între ele. **Punctul Agrișu Mare 2** este localizat în aceeași zonă a Munților Zărandului, la contactul lor cu câmpia subcolinară a Cigherului, ocupând terasele situate la confluența pârâului Valea Mare cu pârâul Valea Bolândului. Punctul nu a beneficiat de investigații arheologice sistematice, ci doar de

cercetări de suprafață. efectuate de Eugen Pădurean în 1998 și Alexandru Berzovan în 2011. Ca urmare a cercetărilor de suprafață efectuate a fost salvat un numeros inventar arheologic: fragmente de vase ceramice, litice, chirpici. Boturile de terase, situate în imediata apropiere a celor două pâraie, au fost delimitate de restul teraselor prin intermediul unor șanțuri, rezultând astfel două incinte cu aspect de fortificație. În absența unor săpături sistematice, rolul și rostul lor nu pot fi lămurite. Materialul salvat de pe cele două incinte și din șanțuri pare a data din perioada regatului dac. La punctul **Agrișu Mare 3** a efectuat investigații arheologice Alexandru Berzovan în 2011. Obiectivul este situat pe o terasă înaltă a văii Almașului, în apropierea confluenței acestuia cu valea Bodrocului, fiind situat la 7-8 metri distanță de firul văii Almașului, curs de apă cu caracter permanent. Punctul nu a beneficiat de investigații sistematice. Din malul înalt al văii Almașului au fost recuperate mai multe fragmente de vase ceramice aparținând unor epoci diferite. O parte din ele pot fi datate în perioada preromană iar alte fragmente aparțin eEvului Mediu, datând din secolele XI-XIV.

În localitatea **Dud**, pe "Dealul Chiciora" a realizat cercetări de suprafață Eugen Pădurean în anul 1998. Punctul este situat în zona de nord a Munților Zarandului, la contactul primelor înălțimi ale acestora cu zona depresionară a Câmpiei Cigherului, fiind situat pe valea Dudului, între Dealul Chiciora și Dealul Mare. A fost identificată o așezare dacică, care datează din veacurile I î. H. – I d. H. Au fost dezvelite aici mai multe fragmente de vase ceramice dacice.

Părăsirea Daciei de către administrația romană (anul 271), a permis atât mișcarea liberă pe aceste teritorii a populațiilor de gepizi, huni, avari, slavi cât și realizarea unor noi coagulări politice sub forma cnezatelor și voievodatelor. Scrierile lui Anonymus din Gesta Hungarorum, relatează că în prima jumătate a secolului al X-lea, acest teritoriu, făcea parte din Voivodatul lui Menumorut cu reședința în cetatea Biharea. Satul acestei perioade a devenit unitatea economică de bază, cu drepturi stricte asupra teritoriului obținut prin defrișări și desteleniri. Așezările, în general nefortificate, cu locuințe de tip bordei sau de suprafață, construite prin tehnică mixtă, din lemn și pământ. Sistemul roirii a dus la existența mai multor așezări grupate, cu același nume, dar cu precizări asupra poziției și vechimii (de jos, de sus, nou, vechi), mai evident fiind acest lucru mai ales în Arăneag, Târnova sau Agrișul Mare.

Trecerea acestor teritorii în stăpânirea regatului feudal maghiar, a determinat importante schimbări structurale, cu repercursiuni sociale și economice. Țărâtimea a devenit iobagă, iar din secolul al XIII-lea, prin restrângerea domeniilor regale, o bună parte a terenului a intrat, în proprietatea nobilimii feudale. Pe această cale, s-a format marele domeniu al cetății Șiria, care în secolul al XV-lea, pătrundea adânc pe Valea Crișului Alb, până la Baia de Criș. Din acest domeniu au făcut parte și localitățile Târnovei, fiind incluse, din punct de vedere administrativ la început în Comitatul Zărandului, apoi, după desființarea acestuia în cel al Aradului.

Localitatea *Agrișul Mare*, era cunoscută prin Castrum Egreh, o cetate construită pe Dealul Cioaca în perioada 1356-1375, de Andrei Kolcsei, comite de Zărand și Bekes. Domeniul, format din 17 sate, din care 13 presupus românești, a avut proprietari succesivi pe Ladislau Kolcsey, Andrei Tetenyi, familia Massay, era supravegheat din Castellumul Cetății, deservit de 14 supuși în slujbă: 3 mercenari, 10 servitori și un grădinar. Cetatea a fost distrusă, din cauze necunoscute în anul 1555, probabil de invazia turcilor. În 1494, sunt amintiți în Arăneag, voievozii Raicu, Vidu și Ladislau (Arad, permanență..p. 108, 109), iar în 1525, este confirmată existența cnezatului Purcyo (Burcea?). După 1552, Cetatea Șiria, cu cele peste 100 de sate a trecut sub stăpânirea otomană, întreaga zonă parcurgând o perioadă plină de tulburări militare, fiind însă păstrată autonomia internă a localităților, care erau conduse după datinile vechi.

În 1693, prin victoriile generalului Sigbertus Heisterus, în această zonă a fost instaurată pentru mai bine de două secole, stăpânirea imperială austriacă. Sporirea sarcinilor iobăgești

feudale față de erariu (stat) și nobili, s-a făcut printr-o mai eficientă organizare administrativă și economică. Prin conscripțiile urbariale (recensăminte), se stabileau cu precizie, servituțiile și contribuția fiecărei familii cu produse și bani. În secolul al XVIII-lea, localitățile se administrau prin antistiile comunale, susținute prin darea comunală, care avea mai multe capitole. Sistematizarea satelor, începută după 1820 a înlocuit vetrele vechilor localități cu altele noi, create după principii urbanistice. Conturul așezării, dimensiunea și forma loturilor, rețeaua stradală, poziția piețelor, a spațiilor comunitare și economice, chiar a gospodăriei, au devenit stabile pe timp îndelungat. În același timp au crescut tensiunile sociale, izbucnind conflicte. Astfel în preajma anului 1848, stăpânii nobiliari din zonă, recunoscând starea febrilă a populației din zonă, nu au mai forțat îndeplinirea robotelor. Mai mult, la Drauț și Agrișul Mare, unde viticultura era mai bine reprezentată țărani s-au ridicat împotriva dijmei de vin, iar pentru motiv de răsculare au fost arestați, cercetați și depuși la temnița din Szeged doi instigatori. Tot la Drauț, în 1763, a avut loc o mișcare țărănească spontană, ca urmare a răpirii de către domnu de pământ a unei importante suprafețe din pășunea comunală

La sfârșitul secolului al XIX-lea și în aceste localități s-a afirmat forța decizională a mișcării de emancipare a românilor, atitudine devenită fățișă prin formele activismului politic promovate de Partidul Național Român. Cercurile electorale de la Târnova, Agriș, Drauț, Chier, cu electorat majoritar românesc au obținut rezultate bune în alegerile din 1898, 1904, 1905, 1907, 1910, revenirea la viața politică a PNR, găsind și în aceste localități condiții de afirmare.

Marea conflagrație generată de Primul Război Mondial (1914-1918), a adus și acestei populații mulă suferință. Durerea celor rămași acasă, ai cărori fii, îmbrăcați în haină militară austriacă cădeau eroic pe fronturi, se împletea cu sărăcia generală, lipsa forței de muncă și a rechizițiilor. După 1918 și această zonă s-a confruntat cu situația complexă și tensionată, în care elementul dominant era anarhia susținută de acțiunile sângeroase ale dezertorilor și structurilor vechii puteri, care au terorizat populația, jefuind primăriile și prăvăliile. În aprilie, 1919, Regimentul 10 Vânători, al Armatei române, comandat de colonelul Constantin Oprescu, după ce au distrus dispozitivele de apărare ungare de lângă Ineu, au eliberat satele din jurul Beliului, Bocsigului, Târnovei și Pâncotei, instaurând administrația românească. Numele eroilor din Târnova sunt înscrise pe monumentul din centru comunei ridicat în 1934. Primii pași în direcția reorganizării au fost făcuți la 7 februarie 1919, prin statornicirea de către Consiliul Dirigent din Sibiu a denumirilor românești din administrație și justiție. La 1 iunie 1919 primpretorul plasei Târnova Hatho Eugen a fost înlocuit cu dr. Simion Pop Zaslo, având în subordine comunele Agriș (numele vechi Almasegres), Arăneag (Szekesaryag), Chier (Kurtaker) Dud (Dud), Drauț (Dorozlofalva) și Târnova (Tornovo). Reforma administrativă din 1925, a fost schimbat numele plasei în Spineni iar Agrișul a trecut, la plasa Șiria.

În timpul celui de al Doilea Război Mondial, lupte deosebit de grele au fost purtate pe Valea Crișului Alb, cu prilejul ofensivei hortyste susținută de Divizia 1 Blindată. Din 13-18 septembrie 1944. După respingerea atacului, la 19 septembrie, în timp ce trupele române ale Diviziei 1 Cavalerie și Instrucție, erau în curs de sosire și regrupare în zona Drauț, Arăneag și Agriș, șase avioane germane, survolând zona, au mitraliat militarii și populația civilă, rănindu-i mortal pe lt. Anghel Osiacu și sold. Gheorghe Boboescu, avariind mai multe gospodării și școala. Războiul a solicitat populației o imensă contribuție umană și materială. Astfel în luna martie 1945, unități militare sovietice, cantonate în corturi lângă Agriș au ridicat din comuna Târnova 55 vagoane cu grâu și diferite grăunțe, 2 vagoane cu fasole, 70 vagoane cartofi, 8 vagoane ceapă, 22 vagoane zarzavat, 4 vagoane slănină, 25 vagoane fân, 395 vite, 277 porci și altele.

După război și aceste localități au fost martore, cu elemente specifice, la evenimentele care s-au succedat, sub aspect politic, administrativ și cultural: Reforma agrară (1945-1946), Stabilizarea monetară (1947), Naționalizarea principalelor mijloace de producție, deschiderea

drumului spre socializarea țării și instaurarea Dictaturii proletariatului prin instalarea noilor structuri politice și administrative (1948), socializarea agriculturii, schimbarea întregului conținut al activității instituțiilor culturale prin politizare excesivă. Primul program de electrificare a comunei, a început prin construirea în 1947 a liniei de înaltă tensiune, pe traseul Măsca-Măderat-Agriș-Târnova, cu contribuția statului, primăriilor și a cetățenilor. La 25 decembrie 1989, puterea politică și administrativă a fost preluată de Consiliul local al Frontului Salvării Naționale, constituit din șapte membri condus de Neamțu Teodosie (președinte), în ianuarie 1990, Florin Farcașiu fiind desemnat primar al comunei.

•Evoluția demografică

Terenul, este propice locuirii, drumurile, relativ paralele sunt orientate, unele pe direcția est-vest (Drauț-Agrișul Mare-Măderat și Șilindia-Târnova-Măderat), altele pe direcția nord-sud (Chier-Târnova-Arăneag-Căsoaia; Târnova-Agrișul Mare; Târnova- Dud). Drumul de interes județean, Târnova – Arad asigură legătura cu reședința județului, iar pe calea ferată, la o depărtare de 2 km, se află stația CFR.

Populația a evoluat astfel:

Comuna Târnova: În 1968 existau 3336 locuințe (Târnova -975, Agrișul Mare-679, Arăneag-336, Chier-611, Dud-362, Drauț-551); Ponderea gospodăriilor consumatoare de curent electric era de 97,1%-Târnova, 81,8% -Agrișul Mare, 70,6 %-Chier,91,1%-Drauț și 83,2% Dud. În 1972 populația era de 8578 locuitori, din care 4083 bărbați și 4495 femei; La recensământul din din 2002, în Târnova au fost înregistrați 6240 locuitori, iar în 2011, numărul locuitorilor a scăzut la 5935, existând o densitate de 30,08 locuitori pe km pătrat. Românii sunt majoritari cu 83,15 populația minoritară fiind alcătuită din ucraineni (9,39%) și romi (1,97%).

Agrișul Mare: 17 familii (1720); 52 familii (1742); 72 familii (1746); 156 familii (1786); 153 familii iobăgești și 79 familii de jeleri (1800); 257 familii (1828); 2044 locuitori (1847); 2503 locuitori (1880); 2661 locuitori (1890); 2923 locuitori (1900); 3058 locuitori (1910); 2848 locuitori (1922); 2329 locuitori, 947 familii compuse din 874 bărbați și 1072 femei, din care 1904 români, 15 maghiari, 9 germani, 18 alții, care dispuneau de 2975 ha din care suprafața clădită și curți-682 clădiri pe 148 ha, teren arabil 1073 ha, vii și livezi 102 ha, grădini 243 ha, păduri 545 ha, fânețe 127 ha, pășuni 737 ha (1955); 1373 locuitori, adică 16,0% din comună (1972).

Arăneag: Also Aranyagh-37 familii, Felsew Aranyah-23 familii, Zekes Aranyagh-12 familii, Medwes Aranyagh-37 familii (1525); 12 familii (1742); 68 familii (1771); 78 familii (1838) ; 590 locuitori (1851); 726 locuitori (1857); 881 locuitori (1869); 828 locuitori (1880), 995 locuitori (1890); 1205 locuitori (1900); 1226 locuitori (1910); 1197 locuitori (1922); 1057 locuitori, 370 familii, compuse din 459 bărbați și 458 femei, din care 862 români, 7 maghiari, 38 alții, care dispuneau de 3984 ha, 57 ha suprafață construită, curți, drumuri (284 clădiri), 359 ha teren arabil, 74 ha vii și livezi, 3068 ha păduri, 39 ha fânețe naturale, 370 ha pășuni, 17 ha necultivabil (1955); 798 locuitori, adică 9,3% din comună (1972).

Chier: 30 familii (1742); 45 familii (1746); 98 familii (1771-1786); 181 familii (1800); 119 familii (1828); 1509 locuitori (1851); 1486 (1857); 1910 (1869); 1697 (1880); 1768 (1890); 2010 (1900); 2192 (1910); 2075 (1922); 1586 locuitori adică 18,5% din comună (1972).

Drauț: 15 familii (1715-1720); 31 familii (1742); 53 familii (1746); 136 familii (1771-1786); 200 familii (1828); 1333 locuitori (1851); 1090 (1857); 1617 (1869); 16111 (1880); 1575 (1890); 1902 (1900); 1780 (1910); 2000 (1922); 1869 locuitori, 696 familii, compuse din 847 bărbați și 964 femei, din care, 1751 români, 26 maghiari, 2 germani, 82 alte naționalități, dispuneau de 3089 ha, din care 101 ha construcții, curți drumuri (465 case),

1031 ha arabil, 1066 ha păduri, 138 ha livezi și vii, 79 ha fânețe naturale, 377 ha pășuni (1955); 1569 locuitori, adică 18,3% din comună (1972).

Dud: 7 familii (1720); 34 familii (1742); 34 familii (1746); 87 familii (1771-1786); 148 familii (1828); 1080 locuitori (1851); 1116 (1857); 1366 (1869); 1253 (1880); 1256 (1890); 1502 (1900); 1780 (1910); 1768 (1922); 1064 locuitori, adică 12,4% din comună (1972)

Târnova: 15 familii (1715-1720); 20 familii (1722,1742); 28 familii (1747); 155 familii (1771); 236 familii (1800); 205 familii (1828); 2018 locuitori (1851); 2061 (1857); 2307(1869); 2259 (1880); 2596 (1890); 2881(1900); 3039 (1910); 2715 (1922); 2188 locuitori, adică 12,4% din comună (1972); 1475 locuitori (1996).

Viața religioasă.

Fiind o zonă cu așezări unde populația este majoritar românească, viața religioasă a locuitorilor se desfășoară în jurul bisericilor creștine ortodoxe, penticostale sau baptiste. Din punct de vedere confesional, populația majoritară este cea ortodoxă (62,59%), alături de care sunt: penticostali (24,79%), bapțiști (4,77%), adventiști de ziua a șaptea (1,97%), nehotărâți (5,09%). Există informații despre existența în 1801 la Agrișul Mare a unei biserici ortodoxe cu hramul Sfânta Cuvioasă Paraschiva. Actuala clădire a fost edificată în perioada 1934-1936, după planurile arhitectului Silvestru Rafiroiu. Faptul că districtul românesc Arăneagul de Jos, este menționat în 1390, constituie un argument solid în favoarea ideii că acolo exista și o biserică ortodoxă. Mai sigur este faptul că în 1734 a fost sfințită biserica din lemn cu hramul Adormirea sfintei Născătoare de Dumnezeu, înlocuită în 1869 cu actuala biserică din cărămidă.

La Chier, a existat o biserică ortodoxă din lemn cu hramul Întâmpinarea Domnului, sfințită în 1734, demolată în 1886, odată cu edificarea noului lăcaș de cult. Documentele atestă faptul că în 1668, comunitatea din Drauț avea o biserică ortodoxă. În 1729 a fost sfințită biserica din lemn cu hramul Sfântul Mucenic Gheorghe, susținută financiar de 58 case. În 1897, pe locul celei vechi, a fost ridicată actuala biserică din zid. În curte se află mormântul preotului Meletie Pop și mormintele Cenotaf ale eroilor de război Petru și Onuț Mariș

În Dud, tradiția, consemnează existența pe Valea Lugoșului a unei biserici din lemn cu hramul Adormirea Maicii Domnului, despre care episcopul Sinesie Jivanovici menționa în 1755 că era în stare de ruină. Actuala biserică a fost construită în 1768. La Târnova, în 1728 a fost sfințită biserica din lemn cu hramul Pogorârea Sfântului Duh, renovată în 1780 și înlocuită cu actuala biserică în 1868.

Bazele Bisericilor creștine baptiste și penticostale, au fost puse în aceste comunități începând din perioada interbelică prin oficierea primelor botezuri.

Învățământ

Tradiția școlară în limba română, s-a constituit și aici ca în majoritatea localităților arădene, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și primul sfert al veacului următor, sub forma învățământului confesional, condus de biserică. În 1968, funcționau la nivelul comunei, 6 școli generale și 6 grădinițe de copii, în care erau cuprinși peste 730 elevi și 200 preșcolari, procesul de instruire fiind asigurat de 52 cadre didactice.

La **Agrișul Mare**, în 1771, școala funcționa cu 150 de băieți și 100 de fete. În 1815, localul școlii era descris ca fiind cu acoperișul spart și geamurile stricate. Fondul școlar se constituia greu, iar progresele elevilor la învățătură – slabe. În 1877 școala era formată din clase la care predau învățătorii Petru Poienaru și Manasie Popescu. Școala a fost reparată în 1884, iar în 1927, clădirii i-au fost adăugate noi spații de învățământ. În 1941, erau înscriși 181 elevi, iar în 1957, frecventau 172 elevi și 12 cadre didactice.

La **Arăneag**, cei 774 locuitori, asigurau și funcționarea școlii, care în 1841 era frecventată de 15 copii. În 1877 copiii din Arăneag învățau disciplinele școlare cu Demetriu Petcovici, care deși nu avea pregătire pedagogică, era salarizat cu 120 florini și cu bunurile

recoltate de pe o sesie de pământ. Localul școlii fiind impropriu, în 1922 a fost construită o nouă clădire cu două săli de clasă, în 1943 fiind frecventată de 96 elevi, conduși de doi învățători.

La **Chier**, contractul școlar a fost aprobat în 1789, în Conscripția din 1814 fiind înregistrați 6 copii frecvenți, dintr-un contingent de 123 băieți și 123 fete de vârstă școlară. În 1877 învățătorul Grigore Catană era salarizat cu 140 florini, având dreptul de a cultiva 4 iugăre de pământ și primea de la locuitori produse agricole și lemne.

În **Drauț** activitatea școlară în limba română s-a constituit în 1789 cu 12 elevi. Prima clădire școlară a fost edificată în 1860, fiind descrisă în 1863 ca necorespunzătoare, slab dotată și fără fond școlar, astfel că în 1938 a fost înlocuită cu una nou construită, fiind frecventată de 136 elevi. În 1909, s-a deschis și școala maghiară de stat.

La **Dud** primul contract școlar a fost încheiat în 1789. În continuare școala a funcționat cu întreruperi mai ales din cauza lipsei de învățători și a sărăciei. În 1842, baza materială a școlii a fost asigurată de cei 845 locuitori, care au asigurat școlarizarea a 31 copii. În 1877 comuna îi asigura învățătorului George Sereș un salariu de 150 florini, lemne de foc și bunuri de pe 3 iugăre de pământ. Localul școlii din Dud era o construcție veche, din lemn.

La școala din **Târnova** cursurile se desfășurau într-un local construit din lemn, care însă dispunea de o sală corespunzătoare, cu 8 metri lungime și 7 metri lățime. În 1877 la școala din Târnova predau preotul Demetriu Cornea și Petre Rău, absolvent de preparandie, care, fiecare, aveau un salariu de 200 de florini și bunuri în natură. Școala dispunea de materialul didactic necesar predării.

Personalități

Dintre personalitățile comunei Târnova, amintim:

Peretsenyi Nagy Laszlo (1771-1827), a fost jurat la Almaș (sat dispărut lângă Agrișul Mare), viticultor, proprietar de vii la Gașa și Mocrea ziarist și poet. În 1805 a scris lucrarea Descriptio Comitatus Aradensis (rămasă în manuscris), în care prezintă preocupările viticole și vinurile din Almaș, Agriș și alte localități din Podgoria Aradului.

Pavel Neamțu, (1927-1994), originar din Târnova, licențiat în Științe Juridice la București (1946-1950), a ocupat diferite funcții în sistemul administrativ și politic: avocat pledant, jurist consult, director al administrației locale, secretar al Comitetului Executiv al Consiliului Popular județean, vicepreședinte și președinte al Colegiului de Avocați și alte numeroase activități obștești. Îndelungata și rodnică activitate profesională a fost apreciată prin acordarea a unor prestigioase distincții, rămânând în amintirea arădenilor, ca o persoană inteligentă, plină de calități, cu mult umor și bunătate. Deosebit de frumoasă, soția sa, actrița Victoria Neamțu (Doamna Titi) a venit la Teatrul din Arad, în 1950, la început, semnându-și creațiile cu numele ei de fată Carabă. Pe scenă, a interpretat numeroase roluri, alături de actori remarcabili, până în 1976 când s-a pensionat. Fiul lor Valentin, de profesie avocat, a fost viceprimar și primar al municipiului Arad (1996-2000).

Romul Motorca (1868-1939) născut în Agriș, dintr-o familie de preot, a păstorit parohia ortodoxă din satul natal, timp de peste patru decenii (1894-1941). A inițiat și contribuit financiar construirea bisericii din Agriș, lăcaș de cult impresionant nu doar prin dimensiuni neobișnuite ci și prin ruperea de stilul baroc, practicat încă în acea perioadă. În 1939 a fost decorat cu Coroana României în gradul de ofițer.

Meletie Pop (1860-1944), a fost preot paroh la Drauț timp de 40 de ani. Sub păstoria lui a fost ridicată în 1897 actuala biserică, pe care a slujit-o cu mare sârg. A avut un rol important în campaniile electorale susținând cu hotărâre candidatura lui Ștefan Cicio-Pop.

Activitatea economică.

În timpul ocupației otomane, baza activității economice a rămas agricultura în sistemul cu două asolamente. Principalele ramuri de producție au fost: cultura grâului, al orzului, viței de vie, creșterea vitelor, oilor și porcilor prin păstoria liberă. A continuat cultura viței de vie,

menținută ca practică în Agriș încă din secolul al XIII-lea la Agriș. Conscriptia din 1766 a înregistrat în această localitate, printre iobagi, 68 viticultori. Reorganizarea agriculturii, a început după 1790, prin acțiunea de comasare a terenurilor, prin măsurători cadastrale și acțiuni în justiție, fiind încheiate noi protocoale funciare. În cultura mare au fost introduse noi tehnici și unelte de mare eficiență, deschizând drumul spre agricultura intensivă. După 1880, crescând suprafața viilor (Agriș-118,7 ha, Arăneag-24,7 ha, Drauț-100,6 ha, se perfecționează inventarul viticol alături de tehnologiile de transport, vinificare și depozitare.

În 1972, majoritatea populației era ocupată în agricultură, la nivelul comunei înregistrându-se doar 568 salariați (6,62%). Economia agricolă era organizată pe exploatarea în sistem cooperatist a 11.644 ha teren agricol (59,6 % teren arabil, 34,7% pășuni și fânețe naturale, 5,7% vii și livezi) și 6450 ha fond forestier. Cele cincinci Cooperative Agricole de producție (CAP), cu 4.013 membri proveniți din 2.918 familii, exploatau 10.299 ha, cu o suprafață arabilă de 6.022 ha lucrările fiind realizate de o Stațiune pentru Mecanizarea Agriculturii (SMA). În structura suprafeței cultivate și a producției vegetale, cele mai mari ponderi le dețineau culturile de cereale (grâu și porumb), urmate de floarea soarelui și sfeclă de zahăr, în timp ce unitatea CAP din Târnova era profilată pe creșterea și îngrășarea taurinelor. Efectivul de animale din gospodăriile populației număra: 1225 bovine, 2355 porcine, 2250 ovine, 581 caprine, 205 cabaline, peste 29.000 păsări și 1280 familii de albine. În afară de agricultură locuitorii acestor așezări, au mai avut preocupări economice în domeniul mineritului al arderii varului, exploatării lemnului, prestări servicii și comerț.

La Arăneag, pe pârâul Fântânilor s-au exploatat în epoca medievală zăcăminte de cupru, dar gurile de mină au dispărut. În schimb, pe Valea Băilor, în zona cuprinsă între Valea Sarastău și Pârâul Lugoșului, în locul numit La Cireș (Lugoș/Ratac), se află Minele Bătrâne, ca au funcționat pentru extragerea minereurilor neferoase, până la Primul Război Mondial. Se vorbește și despre mineritul din Drauț, fără să se știe detalii.

Agrișul era cunoscut la sfârșitul secolului al XVIII-lea și prin cele 52 cuptoare de ars piatra de var, extrasă din carierele Dealului Cioaca. Bulgării de var, preluat de comercianți, era vândut cu amănuntul din căruțele cu iernău (coviltir), cu o capacitate de până 1000 kg în Transilvania, Banat, Crișana.

După construirea căii ferate pe Valea Crișului Alb a început și în această parte a județului extragerea masivă a lemnului din codri încă seculari. Cele mai mari resurse forestiere din zonă, cu o suprafață de 4.326 jugăre cadastrale, se găseau în pădurile Arăneag-Căsoaia. Pentru transportul buștenilor și al muncitorilor, în 1914 a fost pusă în funcțiune linia ferată îngustă, cu tracțiune mecanică (locomotivă cu abur) Pâncota- Agriș-Arăneag, cu prelungire pe valea Neamțului până în Căsoaia, administrată de Societatea Anonimă Economică și Industrială Pâncota. A funcționat până în 1928, când exploatarea forestieră au fost reduse. În 1950, pădurea din Arăneag, cu o suprafață de 3803 ha nu mai deținea nici o instalație de exploatare a lemnului.

Sectorul economic al serviciilor, s-a dezvoltat prin activitatea cooperatistă de credit agricol, așa cum a fost Însoțirea Economică de Păstrare și Credit Plugarul Drauț (1912-1947), Banca Populară Higiș din Drauț (1922-1947) și prin practicanții de meserii liberale: măcelari, dogari, frizeri, comercianți, văcari, ceujeri de animale, porcari, tinichigii, fierari, rotari, etc. În 1972, serviciile din comună erau asigurate de o moară, o brutărie și o cărămidărie, o cizmărie și o frizerie, iar rețeaua comercială era alcătuită din: 1 magazin universal, 1 magazin alimentar, 5 magazine mixte, 6 bufete, 1 cofetărie și 1 librărie.

Cultura tradițională

Se manifestă prin vechile obiceiuri ale satului, conservate mai ales prin familie și mentalul colectiv. În 1968, în comună, la nivelul comunei, exista un cămin cultural cu 5 filiale, o bibliotecă și 4 cinematografe. În general activitatea culturală instituționalizată din aceste localități este neperformantă și slab reprezentată sub aspect artistic.

Activitatea sportivă, turistică.

Comuna Târnova dispune de un imens potențial turistic și sportiv.

După inaugurarea cabanei Căsoaia (1935), locul a devenit un obiectiv turistic de mare interes. Poziția depresionară a zonei, în interiorul căreia se remarcă parcul de sculptură monumentală care cuprinde 70 lucrări, semnate de 57 autori, realizat în perioada 1979-1985, obiectiv cultural-turistic care dă un plus de interes. În prezent Căsoaia oferă un excelent loc de agrement pentru tineri, prin programele oferite de Centrul Cultural Județean.

Vestigiile cetății din Agrișul Mare construită în perioada 1356-1375, se disting încă pe Dealul Cioaca. Accesul este facil urcând panta dinspre cimitir, facilă pentru toate vârstele, celelalte fiind dificile. Pe culmea superioară, se distinge la nivelul terenului, forma circulară a unei construcții de pământ, în jurul unui platou central cu raza de 25-30 m. Spre nord, se văd urmele unor fundații, care amintesc de un castellum de formă dreptunghiulară, intens prelucrat, cu spații de locuit, anexe și probabil un turn, apărut cu două rânduri de ziduri și un șanț (Rusu, Hurezan, Arad, 1999, p.28,30).

Peisajul care se deschide de pe platoul Dealului Cioaca este încântător. Spre sud se observă vasta depresiune a Zărandului, cu satele risipite pe culmile domoale, monotonia șesului fiind întreruptă de Dealul Mocrea și relieful pozitiv care se desfășoară în nord-est spre Cuied. În față, spre est se distinge satul Agrișul Mare, în care domină biserica Sfânta Paraschiva, pe fundalul domol al masivul Highiș. La poalele Dealului Cioaca, se află ruinele vechilor varnițe și cariera de exploatare a pietrei de var.

Bibliografie:

- http://www.ghidul.primăriilor.ro/business.plp/primăria_Târnova/422.
- Barbu Mircea, Ivanof Eduard, *Istoria veche*, în volumul *Aradul permanentă în istoria patriei*, Arad, 1978;
- Băcuc Dan, *Noi date cu privire la așezarea aparținând perioadei de tranziție la epoca bronzului de la Dud*, în MJA, *Ziridava XIX-XX*, Arad, 1996.
- Berzovan, Alexandru, *Bazinul Mureșului Inferior și sud-vestul Munților Apuseni în perioada clasică a Daciei preromane (sec. II î. H. – sec. I d. H.)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2017.
- Jiga Ioan, *Agrișul Mare, scurt istoric*, Arad, 2009.
- Mecheș Ionel, *Târnova*;
- Pădurean Eugen, Berzovan Alexandru, *Așezarea dacică de la Agrișu Mare, pârâul Valea Mare (jud. Arad)*, în Peter Hügel, Felicia Oarcea (editori), *Istoricul Dan Demșea la a 70-a aniversare*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2011, pp.31-45.
- Popeangă, Vasile, *Rețeaua școlară arădeană din anul 1877*, în Vasile Popenagă, *Studii din domeniul științelor educației*, Editura "Vasile Goldiș" University Press, Arad, 2007.
- Rusu Adrian, Hurezan Pascu, *Cetăți medievale din județul Arad*, Arad, 1999
- Truță Horia, *Căsoaia, Parcul de sculptură monumentală*, Arad, 2009;
- Truță Horia, Ardelean Aurel, Don Ioan, *Căsoaia și împrejurimile, însemnări monografice*, Arad, 2014;
- Toduța Gheorghe, Grec Vasile, Lujanschi Nicolae, *Localitățile județului Arad*, Arad, 1972;
- Vesa Pavel, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj, 2006.

Horia Truță